

STAMPFEL-FÉLE
TUDOMÁNYOS ZSEB-KÖNYVTÁR.

138.

ALKOTMÁNYTAN.

ÍRTA

D^r- BALOGH ARTHUR,

POZSONY.—BUDAPEST.

STAMPFEL. KÁROLY KIADÁSA.

A tudományos zsebkönyvtár jog- és állam-tudományi csoportjából eddig megjelent:

8. Kómáj jog. I. Institutiók. Irtा Dr. Bozóky Alajos.
9. Ómai jog. II. Pandekták. Irtा Dr. Bozóky Alajos.
10. Katholikus Egyliázjog. Irtा Dr. Bozóky Alajos.
21. Nemzetközi jog. Irtा Dr. Gratz Gusztáv.
- 31.—34. Magyar magánjog. Irtा Dr. Katona Mór.
- 39.—40. Magyar büntetőjog. Irtा Dr. Atzél Béla.
- 41.—42. Bűnvádi perrendtartás. Irtा Dr. Atzél Béla.
55. Magyar közigazgatási jog. Irtा Dr. Falcsik Dezső.
56. Alkotmányi politika. Irtा Dr. Gratz Gusztáv.
öл./őTs.. Magyar pénzügyi jog vázlata. Irtа Dr. Bartha Béla.
59. Ethika. Irtа Dr. Somló Bódoy.
- 66 A magyar váltójog. Irtа Dr. Berényi Pál.
74. Államszámviteltan. Irtа Dr. Berényi Pál.
75. Jogbölcsselet. Irtа Dr. Somló Bódoy.
79. Szociológia. Irtа Dr. Somló Bódoy.
84. Kereskedelmi jog. Irtа Dr. Berényi Pál.
102. Bevezetés a jog- és államtudományokba.
Irtа Dr. Kun Béla.
- 119.—120. Magyar protestáns egyházjog. Irtа Hörk József.
133. Magyar közjog. Irtа Dr. Baloyh Arthur.
- 136 Magyar bányajog. Irtа Dr. Katona Mór.
- 138 Alkotmánytan. Dr. Baloyh Arthur.

Követni fogja:

Polgári perrendtartás, stb.

Bevezetés.

1. §. Az alkotmány és az alkotmánytan fogalma. Az alkotmány az állam alapszervezetének meghatározását foglalja magában. Az államnak ugyanis hogy céljait elérhesse, bizonyos külső szervezetre, szervekre van szüksége. Az állam szervei mindenekkel, kiknek az állam életében bizonyos feladatak, funkciójuk van, így tágabb értelemben az összes állampolgárok, amennyiben behatnak az állam életére. Szorosabb értelemben azonban állami szervek azok az egyesek (vagy egyes egyének összesége, pl. az országgyűlés), kik az államhatalom részeseivé válnak az alkotmány rendelkezése szerint. Az alkotmány tehát az állami szerveknek, ezen szervek működésének és az államhatalom s az államtagok közti viszonynak a meghatározása.

Az a tudományszak, mely az állam szervezetével s utóbbinak működésével megismertet bennünket, az a 1 k o t m á n y t a n.

I. Az állam.

2. §. Az emberiség. A legtágabb körű kapcsolat, mely az emberek között egyáltalán képzelhető, az emberiség. Az emberi életcélok azonban e kapcsolatban meg nem valósíthatók, mert ez az elérődő célokra való szervezettséget kíván; ez pedig egy olyan óriási társaságban, minő az összes emberi lények foglalata, lehetetlen. A közös együvé tartozás tudata, a közös célra való összműködés az egyeseknek ily rendkívüli halmazában ki nem fejlődhet.

Az emberiség (az összes emberek a földön) mint egy közület képezné a világállamot. A történelem azonban megmutatta, hogy a világállam megalakítása lehetetlen. Nagy Sándor, a rómaiak, I. Napoleon világuralmi törekvései egyaránt hajótörést szenvedtek. Az okoskodás, mely a világállamot megalakítbatónak hiszi, abból indul ki, hogy az egész emberi nem lényegileg egy; — egy személyként, vagyis egy államként kell tehát külső szervezetében is megjelennie. Tehát e szerint az egész emberiségnek egységes szervezete: a világállam, következnék az emberi nem benső, lényegi egyformaságából. Az egész emberi nem bensőleg, mivoltára nézve ugyan egy, mert a szabad szellemi és fizikai élet megvan minden embernél. Ezen túl azonban az emberi nem oly különbségeket mutat, hogy egy egységes hatalmi szervezetbe foglalásuk lehetetlen.

3. Nép és nemzet. A nép az egész emberi-ségnek egy magában zárt egésze, olyan egyének csoportja, kiket a testi és lelki tulajdonságok egy-formasága, a fizikai és szellemi lét egysége tart össze.

A népben is már megvan az egységnek bizonyos foka. A nép a maga testi és lelki életének sajátosságával egy magában zárt egészet képez. Nem emberek pusztta halmaza, hanem egy egységes fogalom.

II a az ily egyéncsoport a maga különszerűségét, sajátos felfogását külső erővel, hatalommal, állami uralommal tudja érvényesíteni, előáll a nemzet.

A nemzeti élet az emberi életnek legmagasabb színvonala. Az összes emberi célok csak a nemzeti létféleben lesznek elérhetők, teljes mérvben megvalósít-hatók.

A népi fokozaton is már a közös együvé tartozás, a közös célra törekvés meg van épen annál fogva, mert végső sorban minden népnek az a törekvése, hogy a nemzeti magaslatra emelkedjék. Ehhez azonban szükséges egyfelől:

hogy az illető egyéncsoportnak, a népnek, legyen bizonos külön, tudatos felfogása az emberi élet céljairól, s ezeknek miként valósításáról és az emberi élet ezen sajátos felfogásának az összemberi haladás szempontjából értéke legyen; másfelől:

hogy legyen ereje is ahhoz, hogy ezen különös felfogását külső hatalommal (állami uralommal) valósítsa. Ezen feltételek együttes megléte emelheti fel csak a népet a nemzeti élet magaslatára. Nevezzi 'esen csak az a nép, mely a maga különszerűségét állami uralommal képes érvényesíteni, emelkedik a nemzeti színvonalra. Ha ezen erővel, hatalommal az államalkotásra nem rendelkezik, megmarad a népi színvonalon. „A nemzet vagy állam, vagy

semmi“ (Kuncz Ignácz). „Rabszolgák nemzete nem lehetséges“ (Fichte).

A nemzetnek az a képessége, melynél fogva különszerűségét külső hatalommal, uralommal tudja érvényesíteni, tehát az uralom kifejtése neveztetik országló erőnek, országiásnak.

A nemzetfogalomba bele szokták még venni a közös származást, a közös történeti múltat s a nyelv közösséget.

Azonban e jegyek egyike sem tartozik a nemzeti léthez szüksékképen, azok a nemzeti fokra való emelkedésnek nem lényeges feltételei. A közös származás nem elegendő, de nem is mellőzhetlen a nemzeti létre. Olyan nemzetek, melyek tiszta vérést mutatnának, a múltban is alig voltak, ma még kevésbé vannak, a nemzetek a vér vegyületét mutatják. Közös eredetű népek képezhetnek és képeznek is külön nemzeteket (így az angol és az északamerikai), ha a külön egyéniségre való törekvés erősebb a közös eredet egybefűző hatalmánál. A történeti múlt közössége sem lényeges jegy a nemzetben, mert lehet, hogy a nép hosszabb történeti múlt nélkül emelkedik a nemzeti lét magaslatára. A nyelvezység mint a szellemvilág egységének külső jele, erősítője s fentartója, fontos, de szintén nem mellőzhetlen a nemzeti létre. Nem a nyelvek alkotják a nemzeteket, hanem megfordítva. Lehet, hogy ugyanazon nyelv használata mellett is két nemzet fog előállni (a spanyol és spanyol-amerikai) De ahhoz, hogy egy nép helyet foglaljon a nemzetek társaságában, viszont nem mellőzhetlen az, hogy külön nyelve legyen. (Van belga nemzet, de nincs belga nyelv, csak flamand és francia.)

Mindent egybefoglva tehát azt mondhatjuk, hogy nemzet a személyi létre emelkedett nép, mert a személyi lét épen azt fejezi ki, hogy az illető magát

más hasonlóktól meg tudja különböztetni, érzi, tudja külön lényiségét és ennek megfelelőleg tudja magát irányítani is, vagyis van külső ereje, hatalma élete irányának megszabásához.

4. §. A nemzetiségek. Nemzetiségnak nevezzük a különböző néppösszetételű államban a vezető, uralkodó nép mellett azon egyének összegét, kiket a származás és nyelv közössége kapcsol egybe, kik bár a vezető néppel egy államot alkotnak, ettől elütő népszellemmel bírnak.

A nemzetiségek egyenjogúsítása oly értelemben, hogy az államban levő összes nemzetiségek, mint egyenjogú politikai egészek elismertessenek, lehetetlen, mert ez csak az állam felbomlásával vagy az egyes nemzetiségek szövetkezés!, federativ formájával volna megvalósítható, mely utóbbi már tulajdonképen nem lenne állami lét. A nemzetiségi egyenjogúságot az állam csak oly alakban engedi meg, amennyiben az a nemzetiségi nyelvek egyenjogúsítását jelenti, vagyis azt, hogy az állami ügyekben, akkor, mikor az egyes állampolgár az állammal érintkezésbe jön, a hatóságok, hivatalok igénybevételenél saját nemzetiségi nyelvét használhassa. Jelenti továbbá a nemzetiségi egyenjogúsítás azt, hogy a nemzetiség az állampolgári és politikai jogok és kötelességek tekintetében nem von maga után különbségeket.

5. §. A nemzeti eszme kifejlődése. A nemzeti eszme csak a középkorban fejlődik ki. Tulajdonképen az olasz Machiavelli az, kinél a nemzeti eszme először kipattan. 0 ugyanis (a „Fejeleiem“-ről írott művében) egész államtani okoskodásánál abból indult ki, hogy az akkor rendkívül szétszaggatott, a partikulárizmus legnagyobb fokát mutató Olaszországból egy egységes, nemzeti államot kell alakítani.

Mégis a nemzeti eszme hatalmasabb megalakulására Napoleon világuralmi törekvései szolgáltak alkalmuk. Ő épen az által, hogy szertelen hódítási törekvéseiben a nemzeti különbségekre semmi tekinettel se volt, a legerősebb ellenhatást támasztotta fel azokban az egyes természetes emberegeszekben, melyek összetartozóságukat tudták s mint államilag szervezett egészek nemzetileg akartak fennmaradni, így először is a németeknél, hol Fichte, a bölcsész, fejti ki a tizenkilenczedik század első tizedében hatalmasan a nemzeteknek, mint öntudatos, önmeghatározó lényeknek mivoltát („Beszédek a német nemzethez” című művében). Ez az irány később, az ötvenes évek elején az olaszoknál lelt folytatást, ahol Mancini az államalakítás alapjául a leghatározottabban a nemzeti vonást állította fel. De ő már nagyon is meszire ment, midőn azt állította, hogy minden népnek el nem vitatható joga van a nemzeti létre. Vagyis ő a nemzetek léjtogát az egyes fizikai lények szabadságának analógiájára vezette le.

6. §. Az állam. A nemzeti célok elérése bizonyos közhatalmi szervezetet kíván, melylyel azok az egyesektől függetlenül megvalósíthatók legyenek. Ez a hatalmi szervezet a nemzeti élet önirányzására, az állam. Szorosabban: az állam valamely határozott földterületen állandóan megtelepedett embersokaságnak az összemberi célok eléréssére közös főhatalom alatt önálló életre való szervezkedése.

Az állam lényege, mely az emberek más szervezkedéseitől megkülönbözteti, célegyetemességeben van; ez különbözteti meg minden más emberi közülettől. Ha az államot csak formálisan határozzuk meg (terület, államtagok, közhatalom) akkor a középkori egyház az állam összes jegyeivel renélkezik, mert volt területe, népe (a keresztsénség),

hatalma, mely magát független hatalomnak vallotta. Törvényeket adott, ítélt s szervezete, igazgatása sokkal kiterjedtebb s tökéletesebb volt, mint az akkori kezdetleges államé, mégsem volt állam, mert hiányzott nála épen a célok egyetemesége, mert az emberi életnek csak egyik oldalát, irányát (a lelki világot) vonta hatalma alá.

Az állam nem a családból fejtik ki. A kik a családban látják az államnak mintegy őssejtjét, azok így okoskodnak: A családok kiegészítik magukat községekké, községekből lesznek az államok, államokból az államrendszerek. Azonban a realistikus államtan megalapítója: Aristoteles a családot nem mint az állam előtt létezőt, hanem mint az állam következményét, mint az államba létezőt tekintette, mondván, hogy természettől az állam előbb való, mint a család, ez nem kezdete az államnak.

7. §. Az állam elemei. A terület. Az állam első alapeleme az államterület. Jelenti pedig ez a földterületnek egy meghatározott részét, melyen az államhatalom kizárolagosan érvényesül. Az államterület maga nem tárgya az állami uralomnak, a területi felségjog sem magánjogi tulajdonjog, sem pedig közjogi jellegű dologi jog. Hanem ez bizonyos terület állandó alávetése az állam hatalmának, a fölött való uralkodás azért, hogy az állam ama területen belül a felségi jogot gyakorolja, önálló életét kifejtse. Az államterület tehát az állami uralom térbeli kiterjedését jelenti. Az államterületen levő minden személy alá van vetve feltétlenül az állam hatalmának — bizonyos fokig még az idegenek is — hacsak a nemzetközi területenkívüliséget nem élvezи. A területenkívüliség az állami hatalom, hatóságok (főleg bírói és rendőri hatóságok) alól kivételt jelenti. Ilyennel az állam

területén rendszerint azok bírnak, kik egy más államot képviselnek, tehát az idegen uralkodók és a diplomaták (a konzulok nem). Az államterületen belül más állam hatalma nem érvényesülhet, más állam semminemű állami tevékenységet ki nem fejthet, hacsak ismét nemzetközi megállapodások ezt meg nem engedik.

Az államterület elidegenítése, csonkítása a középkorban, midőn az uralom magánjogi alapokon nyugodott s a fejedelmek az államterületet mint magánjogi tulajdonukat tetszsük szerint osztották fel, a modern államban már ismeretlen. A modern állam jogi alapelvje az államterület elidegenílltelensége és osztbatlansága. Ez csak törvényként becikkelyezett nemzetközi szerződések (békeszerződések) utján van megengedve.

8. §. Az állampolgárok. Az állam területén megtelepedettek, amennyiben az állam hatalmának állandóan alá vannak vetve s összes viszonyaikat az illető állam jogrendje határozza meg, állampolgároknak neveztetnek. Szorosabb ártelemben állampolgárok azok, kik ezeken felül még a politikai jogokkal is bírnak, melyek által részt vesznek az állami közhatalomban (aktív állampolgárok).

A területi szuverenitásból következik, hogy mindenki, kik az állam területén akár csak ideiglenes tarlózkodnak, akár itt laknak, az állammal bizonyos viszonyba lépnek. Az idegenek is tisztelettel tartoznak az állam törvényei iránt, alá vannak vetve rendőri s büntető hatalmának, hozzájárulni tartoznak a közterhekhez, de másrészről igényük van személyük és javaik tekintetében az állami védelmre is az ember személyiségeből folyó bizonyos jogok elismerésére. Az a viszony, melyben az állampolgárok az állammal vannak, nemcsak abban

különbözik ettől, hogy az állampolgár akkor is alávetve marad az állam hatalmának, ha az államterületen kívül tartózkodik, hanem abban, hogy nagyobb fokban van az államhatalomnak alávetve, különös kötelességei vannak az állam iránt, oly kötelességei, minők a nem államtagokat nem terhelik. De másrészt az államhoz való állandó tartozás mellett oly jogok szerezhetők meg, minőkkel az idegen nem bírhat. Utóbbiak ama jogok, melyek által az egyes befolyást gyakorol az állam életére, a közhatalomra, annak aktív részese lesz, vagyis az ú. n. politikai jogok. Az állam e jogokkal csak polgárait ruházza fel, azok megszerzéséhez az állampolgárság feltétel, e mellett azonban még egyéb feltételek is megkívántainak (nem, kor, erkölcsi épség, vagyon, értelmi képesség stb.)

Az állampolgári viszony természete, az egyes benső kapcsolata az állammal, azt hozza magával, hogy valaki csak egy államnak lehessen tagja. Mindazáltal a modern államjogok megengedik a többes állampolgárságot is.

Az állampolgárság vagy természetes módon szerezetik meg (ily megszerzési módok: a leszármazás, törvényesítés — belföldinek külföldi nőtől született törvénytelen gyermekére nézve — és a házasság belföldi által elvett külföldi nőre nézve —); vagy mesterséges módon, az államhatalom engedélye vagyis az állampolgárok közé feltétel: a honosítás (naturalisatio) által. Az állampolgárság elvesztésének szintén természetes és mesterséges módjai vannak. Természetes elvesztési módok: A törvényesítés (belföldi anyának külfölditől származó törvénytelen gyermekére nézve), a házasság (belföldi nőre nézve, ha külföldihez megy nőül). Mesterséges elvesztési módok: az elbocsátás (kivándorlás esetén), a bizonyos hosszabb ideig tartó

külföldön távoliét és némely alkotmányok szerint a hatósági határozattal való elvesztése az állam-polgárságnak (a hazai iránti hűség megszegése vagy engedélem nélküli külföldi államszolgálatba lépés következtében, ha utóbbi esetben az illető a hatósági felszólításra visza nem tér).

9. §. Az állampolgárok jogi állása. Az állampolgárok alá vannak vetve az állam hatalmának, úgy, hogy az állami viszony első sorban mint alávetettségi viszony érvényesül. Ennél fogva az állampolgároknak különös kötelességeik vannak az állammal szemben: az állampolgári kötelességek. Másrészt azonban az állampolgárság az állampolgári kötelességek mellett bizonyos jogok forrásává is válik, az állampolgárok az államhatállommal szemben mint bizonyos jogokkal felruházottak jelenkeznek, mely jogok az á 11 a m p o 1-gári jogok. Az állampolgárok jogi állását az államban tehát ezen kötelességek és jogok határozák meg.

A) Az állampolgári kötelességek. Ezek:
 a) Az állampolgári engedelmes-ség, mely a modern államban az alkotmányos engedelmességet — vagyis az alkotmánynak, a törvényeknek megfelelő rendeletekkel szembeni engedelmességet — foglalja magában. Az aktív ellenállás, vagyis a közhatóságokkal szembeni erőszak nincs megengedve. A passiv ellenállás azonban, midőn az egyes nem engedelmeskedik a szerinte törvénytelen rendeletnek, nem büntettetik.
 b) Az állampolgár az államnak bizonyos szolgáltatásokkal tartozik. Ezek személyes és dologi szolgáltatások. Előbbiek: bizonyos hivataloknál a hivatalviselési kötelesség, a védelmi kötelesség, mely a modern államban általános és személyes (általános hadkötelezettség). A dolgi

szolgáltatások: az adózási kötelesség és naturális szolgalmányok (katonai beszállásolási teher, katonai előfogati kényszer stb.)

B) A polgári (szabadság-) jogok. A polgári jogok az állampolgárok azon jogai, melyek a közhatalomnak velők szemben határt szabnak, s mely jogok sértések ellen különösen védetnek. Alapjogoknak vagy polgári szabadságjogoknak is neveztetnek. Ezek: a) A személyes szabadság. A személyes szabadság általában a személyiséget szabad érvényesülését, szorosabban a személy sérhetetlenségét, az önkényes elfogástól mentességét, a szabad mozoghatást személyi és gazdasági tekintetben: a tartózkodási hely szabad választását, szabad letelepedést, kivándorolhatás, ipar- és kereskedés-üzés, pályaválasztás szabadságát foglalja magában. b) A tulajdon szentsége (vagy sérthetlensége). Az állam nemcsak az állampolgárok személyét, hanem azok tulajdonát is sérthetlennek tekinti, azt oltalmazza. Bizonyos törvényileg megállapított esetekben közérdekből a tulajdon jog korlátoztatik (kisajátítás), de ilyenkor is annak teljes értéke megtérítetik. c) A vallásszabadság. A vallásszabadságban a vallásos lelkismereti szabadság (belő vallásszabadság) és a vallásgyakorlat szabadsága (külső vallásszabadság) foglaltatik. A lelkismereti szabadság azt jelenti, hogy a vallás, amennyiben csak a belő meggyőződésre vonatkozik s ezen belő meggyőződés külsőleg, tényekben még nem nyilvánul, feltétlen szabadságot követel. Ezt a belő vallási meggyőződést a mai modern állam nem is korlátozza. A belő vallásszabadság tehát szorosabban azt jelenti, hogy az állam polgárait bizonyos valláshoz tartozásra nem kényszeríti, joghátrányokkal, bármely valláshoz tartoznak, nem sújtja, jelenti továbbá a vallásváltoztatás szabadsá-

gát. A vallásgyakorlat szabadságát már ily feltétlenül az állam nem ismeri el, mert lehetnek vallások, melyek oly cselekedeteket parancsolnak, hogy azok az állam erkölcsi felfogásával, céljával ellentében állanak, (pl. a monogámiát elfogadó államban oly vallás, mely a többnejűséget fogadná el alapelvek, vagy oly vallás, mely az öncsonkitást vagy a fegyverfogástól való tartózkodást követelné.) d) A sajtószabadság. Ez alatt értjük a gondolatoknak sajtó útján, a közönséges jog határai közt való szabad közölhetését és terjesztését, e) A kérvényezési és panaszjog. A kérvényezési jognál fogva az állampolgárok akár egyenkint, akár testületileg az államfőhöz, a parlamenthez, a kormányhoz és egyes hatóságokhoz fordulhatnak kérvényekkel. A panaszjognál fogva pedig ugyanezen állami szervekhez fordulhatnak panaszaikkal.

A politikai jogok a polgároknak az államhatalomban való részvételét foglalják magukban Apolitikai jogegyenlőség azt jelenti, hogy ezen politikai jogok minden egyes állampolgár által egyenlő feltételek mellett szerezhetők meg. A politikai jogoknak vannak általános és különös feltételei. Általános feltételek: az állampolgárság, a férfi nem, bizonyos kor elérése, a polgári jó hírnév és becsület s a személyes függetlenség. Különös feltételek: bizonyos anyagi és szellemi képesség ki-mutatása.

10. §. Az állami viszony természete. Az állam, amennyiben külső rendező tevékenységét arra irányítja, hogy az emberi akaratoknak bizonyos erkölcsi, célszerűségi szempontok szerint határokat vonjon, a jogot állítja elő. Igy áll elő a jog az államban, úgy az egyeseknek egymásközti viszonyaira vonatkozólag (magánjogok), mint az egyeseknek az államhoz való viszonyában (közjogok).

A közjogok a magánjoguktól lényegesen különböznek, mert a magánjog felett az egyénnek dologi értékre irányuló érdeke uralkodik, a közjog felett pedig az állam érdeke. Innen, hogy a közjogoknál a jogban, ahhoz társultan, minden ott van a kötelesség is. így a szavazati, esküdti jogot az állam nem az egyes érdekében adja, hanem saját maga, az egész érdekében, azért, hogy célja elérhető legyen.

A jogi viszony mellett azonban az államban még az erkölcsi, ethikus elveknek is kiválló tér jut.

Az, hogy az állami viszonyban a jogi elem mellett ethikus elem is van jelen, azt jelenti, hogy az illető jogosítottnak minden az egészre, az államra előálló hatásokat kell figyelemben tartania, az egészet, az államot tekintve kell eljárnia. Tehát azt is magában foglalja, hogy jogát, mely öt különben megilleti, esetleg — amennyiben t. i. abból az államra kár származna — nem gyakorolja. így a király parlamentfeloszlási jogát, a parlament a budgetmegtagadási jogot. Ezért mondható, hogy az állami viszonyokban a jogi elvek az erkölcsi, ethikus elvek által módosítva vannak jelen.

11. §. Az állam célja. Az állam célját az egyes elméletek majd a joguralom fentartásában, majd a kultúra előmozdításában, majd általánosan az emberek boldogságra vezérlésében keresték. Mindezen részleges cél elméletek azonban az állam egész célját meg nem éltetik. így a joguralmat fenntüln a ugyan az állam, de nem ez a főcélja, ez csak eszköz célja elérésére. A kultúra, előmozdítása a joguralom fentartása melleit szintén nem lehet magáiéi való cél, csak kifolyása egy felsőbb elvnek, melyet az állam végcélul elfogad. Az emberek boldogítását pedig szintén nem lehet államcélul kitűzni; mert a boldogulás annyira relatív dolog,

annyira az egyéni felfogástól függ, hogy azt az államnak minden egyesre megvalósítani lehetetlen.

Az állam semmi ily részleges eszmében nem bírja célját, hanem az állam maga magának célja. Vagyis az állam az emberi életnek egy oly nélkülözhetlen alakzata, mely célját maga magában (egytemességében, melylyel az egész emberi életet felöleli) bírja.

12. §. Az állam mivolta. Az államban az lévén a leginkább szembeszökő, hogy külső hatalom, uralom, az állam lényegét kimeríthetni vélik azzal, hogy az államot ily uralomnak tekintik. Ez az uralmi államelmélet.

Némileg módosította ezen felfogást az a másik elmélet, mely szerint az állam nem pusztán külső hatalom, uralom, hanem erkölcsi uralom.

Mások ismét az államban nem látnak egyebet, mint olyan intézetet, mely az egyesek részére a szellemi és anyagi kifejlődés eszközeit biztosítja, vagyis létesíti a jogot, fentartja a közbiztonságot, elősegíti a művelődést.

A szerződési elmélet szerint az állam szerződési viszony az egyesek között. Ez az államot az egyesek önkényű teremtményévé teszi, mert az egyesek szerződésük által hozzák létre az államot, vagy pedig a nép és a fejedelem közt látnak ilyen szerződési viszonyt fennforogni.

Rousseau szerint a társasági szerződés egyetlen közszemélyiséget alkot a nép tagjaiból, melyre az egyesek összes jogaikat átruházták. Ez a szerződés, mely ekként az államot alkotta, csak akkor szűnik meg, ha az állam a közjó ellenére cselekedne az egyesekkel szemben, a mikor is az egyesek ismét visszanyerik eredeti jogaikat.

Az organikus elmélet az államot szerves lény-

nek fogja fel, vagyis olyan valaminek, melynek egyes részei az egésznek szolgálnak.

A személyiségi elmélet szerint az állam személyisége, vagyis az emberi közület életének személyi létre emelkedett alakzata.

Személyiség minden olyan lény, mely külön létének tudatával, vagyis öntudattal bir és felismert szükségleteit szabad elhatározással, önakarattal és cselekvéssel elégíti ki. Midőn tehát azt mondjuk, hogy az állam személyisége, ez alatt azt értjük, hogy életét öntudatos akarással és cselekvéssel tartja fenn és fejleszti, szükségleteit (vagyis az állami célokat) öntudatos akarással és cselekvéssel elégíti ki. éiete folyását ilyképen szabja meg.

II. A szuverénitás.

13. §. Az állami szuverénitás fogalma Az államhatalom uralom. Az állam ezen uralma nyilatkozik részint befelé, saját tagjaira, részint kifelé, más államokkal szemben. Hogy azonban az állam ezen uralmat kifejthesse, szükséges első sorban, hogy saját akaratának ura legyen. Az államnak saját akarata feletti uralma szuverénitásnak neveztetik. Amennyiben a szuverénitás a külülvilágban mint hatalom érvényesül, főhatalomnak, állami hatalomnak neveztetik. A szuverénitás az államnak niellőzhetlen és egyedüli jegye. Vagyis szuverénitás nélkül nincs állam, másrészt azzal csak az állam bír, semmiféle más emberi társaság azzal nem rendelkezik.

A szuverén hatalom korlátlan, vagyis az állami akarat tartalmát más nem korlátozhatja, csak maga az állam. Azonban a szuverénitás fogalma nem zárja ki azt, hogy az állam maga állítson fel

korlátokat szuverén akaratának, az önkorlátozás nem szünteti meg az állam szuveréinitását. A szuverén hatalom továbbá egységes, mi azt jelenti, hogy az államnak egy cérra irányulólag egy időben csak egy akarata lehet (egységesség a cél szempontjából); továbbá jelenti azt is, hogy az állami szuverén akarat csak egy alanytól indulhat ki, a mely maga az összeség (egységesség az alany szempontjából); végül jelenti azt, hogy az állam akaratának uralmát mindenre kiterjesztheti, vagyis a lehetőségekkel elvileg meg kell lenni, hogy az állam bármily tárgyat szabályozzon (egységesség a tárgy szempontjából), de nem szükséges, hogy valósággal mindenre kiterjessze működését. Azért, mert az állam nem von minden szabályozása körébe, a szuveréinitás meg nem szűnik.

A szuverén hatalom végül felelőtlen, vagyis az állam szuverén akaratának tartalmáért, irányáért senkinek felelősséggel nem tartozik.

14. §. Kit illet a szuveréinitás? Erre a kérdésre nézve különböző elméletek merültek fel. A fejedelmi szuveréinitás tana szerint a szuveréinitás a fejedelmet illeti meg. A 17. századtól merül fel a népszuveréinitás elmélete, mely szerint a szuverén hatalom a népet illeti meg, mely azt visszavonhatólag ruházza át a fejedelemre. A népszuveréinitást a francia forradalom valósította meg a Rousseau tanai alapján. Szerinte ugyanis a szuveréinitás a közakaratban áll, mint ilyen a nép összeségét illeti meg. A szuverén hatalomnak korlátja nem lehet, mert a nép maga magával nem szerződhet. De nincs is szükség arra, hogy korlátok szabassanak a szuverén hatalomnak, mert a test nem árthat tagjainak, vagyis az összeség nem árthat az egyeseknek. Tehát a szuverén hatalom szükségképen csalatkozhatlan is. A nemzetszuveréinitás

elmélete szerint a szuverénitás a nemzetet illeti, a mint ez különböző szervei által akarat és cselekvés-képessé válik. Az államszuverénitás tana szerint a szuverénitás a láthatatlan államszemélyiségioga.

15. §. A szuverénitás korlátai. A szuverén hatalom csak elvileg korlátlan, tényleg az állami szuverén hatalom korlátozva van. De ezen korlátok felelt, mint mondottuk, csak maga az állam határozhat. Az állami szuverén hatalom korlátozásának eredménye az egyesekre nézve a szabadság.

Az egyéni szabadság azt foglalja magában, hogy az ember egyéni akaratát akadálytalanul kifejthesi. A politikai szabadság viszont azt jelenti, hogy az összeség akaratára befolyás engedtetik az egyéni szabadakarat révén, vagyis hogy a közhatalomban az egyesek befolyása érvényesül.

Amennyiben az állam az egyeseknek úgy enged szabad működési tért, hogy magának, szuverén hatalmának határokat szab, létrejönnek az alapjogok, mint az egyéni szabadság különböző irányú elismerései: a személyi sérthetetlenség, a magán-tulajdon szentsége, szabad pályaválasztás, szabad véleménynyilvánítás, sajtó-szabadság, lelkismereti szabadság, az egyesülés és gyülekezés szabadsága, szabad helyváltoztatás. Ilyenek voltak az amerikai és francia alkotmányokban kimondott alapjogok a XVII. század végén.

16. §. Az államhatalom főirányai és főszervei. Ha az államot személyiségné vesszük és a létfentartás és létfejlesztés egyes főmozzanatait logikai osztályozással külön tekintjük, akkor eljutunk az állami hatalom különböző ágaihoz: a különböző államhatalmakhoz. Az állam h a t a 1-m a k ugyanis a szuverén hatalom egyes főirányai,

funkciói. minden személyiségek életkifejtésének lényegileg két főiránya van. Az egyik az akarás, az elhatározás; a másik az elhatározott akaratnak végrehajtása. Ezekhez járul harmadik mozzanatként az öntudat, mely a belső elhatározást és külső cselekvést egynek, ugyanazon egy személyiségenek tekinti, sazzá teszi.

A szuverén akarat azon mozzanata, mely az elhatározásban áll: a törvényhozó hatalom; a szuverén akarat azon mozzanata, mely a kijelentett szuverén akarat kivitelében áll: a végrehajtó hatalom; a szuverén akarat létrejöttének azon mozzanata végül, mely egybefoglalja, egy egészszé teszi a másik két mozzanatot, a szuverén akaratot megindítja és befejezi: az államföi hatalom.

Minél fejlettebb az állam, annál inkább szükséges, hogy az államhatalom ezen egyes főirányai nemcsak mint funkciók váljanak el egymástól, hanem a szuverén állami akaratnak egyes főirányaira külön-külön szervei, orgánumai legyenek. Vagyis szükséges a szuverén akarat létrejöttének minden egyes fentemlitett fázisát az állam egészének egy-egy olyan külön alkotó részére bízni, melynek az állam életében meghatározott külön szerepe, feladata van s rendes körülmények között csak ezen különös feladatát teljesíti. így állandak elő az állami hatalmak, mint külön szervek és az államhatalom minden funkció körének a szabad államban külön szerv, orgánum felel meg. Míg az abszolút államban ha vannak is egyes külön szervek, azok csak a fejedelem segédei, önálló részszel a szuverén akarathoz nem járulnak hozzá, mert a fejedelem törvényhozó és végrehajtó egy személyben, addig a modern szabad államban az államhatalom minden egyes főirányának külön szerve van. Vagyis az állami

funkciók objectiv szétválásának az állami főszervek szubjektív elkülönülése felel meg. A törvényhozás funkcióját a törvényhozó szerv, a végrehajtás funkcióját a végrehajtó szerv (minisztérium, kormány), a kettő egybefoglalását s ily formán az állami öntudat szerepét, funkcióját az államföi szerv látja el.

Ez az államhatalmak megoszlása (vagy szétválása), mely a modern konstitutionalismusnak Montesquieu óta képezi alapelvét. Montesquieu e tant („A törvények szelleme“ c. művében), az angol alkotmányból vezette le, megkülönböztetve a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalmat, másrészről azonban ezen három hatalomnak oly elválasztását kívánva, hogy mindenek közülük se avatkozzon a másik működésébe. Az államhatalmaknak szerinte egyensúlyban kell lenni, vagyis mindenek közülük se emelkedhessek túlsúlyra a másik kettő felett. Csak így tartható fenn a személyes szabadság, mert a hatalmak egymást kölcsönösen korlátozzák; míg ha minden halalom egy kézben van, a szabadság veszélyeztetik.

Az államhatalmaknak ezen megoszlása azonban nem jelenti a magában egységes és oszthatatlan államhatalomnak részekre bomlását, hanem az államhatalmak csak ezen egységes államhatalomnak egyes főirányai s mindegyikben az egész államhatalom van jelen. Az állam célja csak akkor nem lesz veszélyeztetve, ha ezen funkcionális főirányok egyes külön szervei (fejedelem, parlament, kormány) elválasuk dacára harmonikus összműködést fejtenek ki az egészre, az államra irányulólag.

Az államszemélyiségi elméletnek az államhatalmaknak csak fentebb adott felfogása, mely szerint u. i. törvényhozó, végrehajtó és fejedelmi hatalmat különböztetünk meg, felel meg. Az Aristó-

teles-ig visszamenő régebbi elmélet szerint törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom van. Azonban a bíráskodási funkció, helyesebben felfogva, nem külön államhatalom. A bíróságok feladata az állam akaratának vagyis a törvénynek alkalmazása egyes konkrét esetre, ez pedig lényegileg nem más, mint végrehajtás. A bíróságnak saját akarata nem lehet, ő szuverén akaratot létre nem hozhat. Régebbi skolasztikus felosztás az, mely az államhatalmakat mint alaki és anyagi felségjogokat különbözteti meg. Alaki felségjogok alatt értették az államhatalom külső jelentkezési formáját s e szempontból van törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom (mert minden tárgyban lehetséges törvényhozás, végrehajtás és bíráskodás). Anyagi felségjogok alatt pedig az államhatalomnak tárgyak szerinti nyilatkozása értetett s mivel az állam hatalma számtalan tárgyra irányul (külügy, pénzügy, hadügy, belügy, igazságügy stb.), ennek megfelelőleg számtalan ily anyagi felségjogot különböztettek meg.

III. Az állam formája és alkotmánya.

17. §. Az államformák. Államforma alatt értjük a szuverén hatalom birtokosának megállapítását. A szuverén hatalom vagy egy természetes személynél van, ez a monarchia; vagy kisebb-nagyobb számú személyeknél, ez a köztársaság. Megszokták különböztetni azon uralmi (állam-) formákat, melyek alapeszméje a közjó, és azon uralmi formákat, melyek nem a közjóra vannak alapítva. Az előbbieknél a valódi államformák; az utóbbiak nem valódi államformák.

18. §. A nem valódi államformák. Ezek csak az államfejlődés kezdetleges stádiumainak

felelnek meg, mert azt látjuk, hogy az uralom az egyesek érdekében gyakorolt hatalomból a fejlődés folytán valódi közuralommá, a nemzet uralmává válik, midőn a köz hatalma nem egyesek vagy bizonyos osztályok érdekében gyakoroltatik.

A katonai államforma a hódításon alapszik. Teljesen ellenkezvén az ember lényegével, legfeljebb csak az igen kezdetleges államfejlődés szakában taithatja fenn magát. A patrimoniális államforma a főhatalmat a magántulajdonból, földbirtokból vezeti le. Uralkodó volt a középkorban, midőn a hűberiséggel a közjogok alapja a magánjog volt, midőn a közviszonyok lényegileg szerződési kapcsok által tartattak fenn a hűberes és a kisebb-nagyobb hűbér urak között. A patriarchális államformában a főhatalom az atyai, családi tekintélyre, felsőbbségre alapítatik. Végül a theokratikus államformában a szuverén hatalom az isteni kinyilatkoztatásra, akaratra alapítatik. A fejedelem az istenség képviselőjének tekintetik, melynek az alattvalók alá vannak rendelve. A theokratia lehet tiszta és vegyes theokratia. Az elsőben a világi és vallási élet fejedelme ugyanazon személy. A másodikban a világi és vallási élet igazgatása nem olvad ennyire egybe, de azért a vallás előljárói túlsúlyt nyernek a világi életet kormányzók felett.

19. §. A valódi államformák. Ezek vagy köztársaságok, vagy monarchiák. Az előbbieken az állam nem testesül meg egyetlen fizikai személyben, míg a monarchiában egyetlen ily személyben ölt látható alakot.

1. A köztársaság. A köztársaság az az államforma, melyben a szuverén hatalom vagy az állampolgárok kiváló részét vagy pedig az összes államtagokat illeti, minden esetben azonban úgy, hogy a szuverén hatalom részesei egyúttal alatt-

valók is. A hol a szuverén hatalom birtoka a kiválonak, a felsőbb társadalmi osztálynak tulajdonítatik, ottan arisztokratikus köztársaság van. A hol ellenben a szuverén hatalom birtoka minden egyes államtagot megillet, ott demokratikus köztársasággal állunk szemben.

a) Az arisztokratikus köztársaság. Az arisztokratikus köztársaság (Spárta, római arisztokrácia, Velencze) alapelve az, hogy a közjó felismerésére minden egyes államtagot nem lehet egyformán képesnek tekinteni, ennél fogva a szuverén hatalom birtokát a felsőbb osztálynak juttatja. Az arisztokracia alapelve helyes, mert az emberek közti természetes kiválóságra van fektetve. Gyakorlati alkalmazásában azonban ezen alapelv elfajul. Előnye főleg, hogy a felsőbb osztály az államilgyekben nagy jártasságra tehet szert. Hátránya azonban, hogy a természetes különbség elvét kizárolagossággá változtatja át. A szuverén hatalom birtokában levő osztály magát szorosan elzárja a többi államtaguktól és az ezen osztályba való felemelkedést a többi állampolgároknak nem engedi meg.

Sajátja a titokzatosság (Velencze). A kiváltságos osztály bírván egyedül a szuverén hatalmat, a közügyek iránt az államtagok többi rétegeiben semmi érdeklődés se támad. Az arisztokrácia csak az állam külhatalmára fekteti a súlyt, e részben igen hiú, dicsvágó, a mi természetes, mert a háborúviselés az előkelő rendtől függ, az pedig nem érzi annak terheit. Az állam belügyeivel kevésbé törődik.

b) A demokratikus köztársaság. A demokratikus köztársaság alapelve az emberi egyenlőség egyforma rendeltetés. A demokrácia abból indul ki, hogy a szuverén akarat szabad embert csak úgy köthet, ha ahhoz ő maga is hozzájárult. Ez által tényleg a legalsóbb társadalmi osztálynak juttatja

a hatalmat. Nagy hátránya abban áll, hogy azon alapelvből indul ki, mintha minden egyes ember egyformán képes lenne a szuverén hatalomban való osztozásra, a mit pedig nem lehet elfogadni. A demokráciában a társadalom szervezett, állandó intézmények nélkül lesz uralkodová. Az állam minden életnyilvánulása az összes államtagok időszakonkint meg-megnyilatkozó szavazata, határozata által döntetik el. Az egyenlőséget akarja mindenben, minden téren szertelen mértékben valósítani. Még a vagyoni téren se tűri az egyenlőtlenséget. Az egyenlőség! elvből következik az, hogy a demokráciában mindig a túlnyomó szám uralkodik, ez azonban végeredményében a nyers tömeg zsarnokságára vezet. A demokrácia, épen mert benne végső sorban a túlnyomó szám, a nyers tömeg uralkodik, a legkövetkezetlenebb. (*Nihil incertius vulgo. Cicero.*) Főelőnye, hogy az összes néperők ezen államformában a legszélesebb érvényesülést nyernek.

A demokráciának azon alakja, midőn minden szuverén tényt a nép a maga egészében, a számszerű többség érvényesülésével végez — a tiszta vagy közvetlen (antik) demokrácia. A demokrácia második alakja a képviseleti demokrácia. Ez abban áll, hogy a szuverén hatalom ugyan az összeségnél megtartatik, de időleg oly szervek alkottatnak választás útján, melyek az összes áilamtagok nevében, megbízásából szuverén tényeket végezhetnek. A képviseleti demokráciában is azonban igazi szuverénnek a nép tekintetik, mely csak időleg ruházza át hatalmát képviselőire. Nehogy pedig ezen átruházott, származtatott szuverén hatalom túlsúlyra tehessen szert az eredeti (a népnél levő) szuverén hatalom felett, a képviseleti demokrácia arra törekszik, hogy mennél gyakrabban legyen alkalma az egyes állampolgároknak szavazás útján

nyilatkozni az államhatalom iránya felett. Ezért rövid megbízásokat (1—2 éves mandátumokat) osztogat képviselőinek. A nép közvetlen részvétele a szuverén hatalomban nyilatkozik abban, hogy az alkotmánytörvények közvetlen népszavazással állapítatnak meg, továbbá a referendum és vetoban.

A köztársasági államformát az újabb korban az Északamerikai Egyesült Államok valósították meg, továbbá Franciaország 1793., 1795., 1848. és 1870. évi alkotmányainban, bár utóbbi államban a történeti előzmények a monarchia mellett szólották.

2. A monarchia. A monarchia az az államforma, melyben a szuverén hatalom birtoka egy személyt illet, aki vagy egyedül végzi a szuverén funkciókat, vagy ha nem egyedül végzi is, akkor is egyedül ő az, ki minden vonatkozásában szuverén, soha se alattvaló.

Ha a szuverén hatalom egyedül a monarchát illeti, abból másokat teljesen kirekeszt, akkor a monarchia abszolút, korlátlan. Példaképe az újabb korban a XIV. Lajos francia monachiája. („Az állam én vagyok“ — „L'état c'est moi“.) Ha ehhez még az is járul, hogy a főhatalmat minden objektív szabály nélkül gyakorolja, akkor despotikus (zsarnoki, kényuralmi) monarchia áll elő. Mig ellenben, ha a monarcha a szuverén hatalomban a társadalom elemeinek is részt enged, akkor a mérsékelt vagy korlátozottmonarchia áll elő (alkotmányos monarchia). Az abszolút monarchia a szuverén hatalomra vonatkozó minden elhatározást egy ember kiváltságává tevén, az ember eszméjével ellenkezik.

A monarchában az állam személyileg megtestesül. A monachiában az állam az örökösdés által a legnagyobb állandóságot nyeri meg. A király tényleges nagy hatalmában pedig megvan a kellő

erő a közjónak független valósítására. Hiánya, hogy a szuverén hatalom megszerzését a születés véletlenének teszi ki, amennyiben gyöngé, az országlásra teljesen képtelen fejedelem is kerülhet a trónra.

A választási monarchia (a középkori egyházi fejedelemségek, Lengyelország, Magyarország 1687-ig) nem tulajdonképpen monarchia. Ez abban áll, hogy egy személyre ruháztatik élethossziglan a szuverén hatalom és személyére nézve felelőtlenné tétetik. Hatalmát rendesen a választásnál szabott föltételekkel (választási kapitulációkkal) szokta az uralkodó arisztokratikus rend korlátozni. A választási monarchia az örökösi monarchiának egy lényeges előnyét: a monarcha függetlenségét nem bírja, a választó arisztokráciától lesz függő a választott uralkodó. Továbbá az államélet a választással minden zavaroknak, rázkódtatásoknak tétetik ki.

20. §. Az alkotmány. Az államhatalom szervezete és működésének, az egyes államhatalmak egymáshoz és az álamtagokhoz való viszonyának megállapítása az alkotmány. minden államnak van alkotmánya, mert mindenütt meg van határozva az államhatalom működése és annak az álamtagokhoz való viszonya. De alkotmányosnak mégis csak a szabad államot, vagyis az oly államot nevezzük, melyben a közhatalomra az egyes állampolgároknak is befolyás engedtetik. Azokat az alkotmányokat, melyeknél az államélet főelveit a történeti fejlődés lassankint képezi ki, történeti alkotmánynak nevezzük. Ilyen az angol és a magyar alkotmány. Azon alkotni, ívök pedig, melyeket nem darabonként hoz létre az alkotmányfejlődés, hanem a melyeknél egy írott törvényben (alkotmánylevélben, chartában) foglaltatnak össze az államélet vezérelvei, írott alkotmányok. Az ilyen írott alkotmányt magában foglaló törvényt alaptörvénynek is

nevezik. Az olyan írott alkotmányt, melyet a feje-delem egyoldalúlag léptet életbe, ráoktroyál az alattvalókra, oktroyált alkotmánynak nevezik.

Az alkotmánynak a haladó kor követelményei-hez képest változtathatónak kell lenni. Az alkotmány voltaképen a társadalmi erők mérkőzésének eredménye. Ezért a mint a reális hatalomeloszlás, a társadalom részvételére az államhatalomban változik, az alkotmány is . változni fog. így Franciaországban a 18. század vége óta a gyakori alkotmányváltozásokat a társadalom nagy átalakulásai idézték elő. Az állam alkotmánya vagy nyugodt, békés úton fejlődik, a jog által meghatározott módon alakul át az élet követelményeihez képest, vagy a jog által meg nem engedett, erőszakos úton. Az előbbi az alkotmányreform. az utóbbi a forradalom. A forradalom alulról, a néptől indul ki az államhatalmi szervek ellen. Míg viszont a mikor a fejedelem jár el erőszakosan az alkotmány megváltoztatásában, ez államcsíny. Jogilag a forradalom soha se lehet megengedett, mert az alkotmánynak épen a jog megsértésével való megváltoztatását jelenti. De erkölcsileg lehet igazolt, ha a hatalom teljesen elzárkózik a fejlődő emberi élet követelményeinek kielégítése elől.

Alkotmánybiztosítékok alatt oly intézményeket értünk, melyek az állam alkotmányának biztosítását, fentartását bizonyos külső eszközökkel célozzák. (Az angol Magna Charta, az 1298-ki magyar tanácstörvény.) Majd alkotmánybiztosítékok alatt értik az alkotmánynak egy-egy nevezetes ki-egészítő részét, így a miniszteri felelősséget, a parlament adó- és újonczmegszavazási jogát, a sajtószabadságot stb.

21. §. Alkotmányformák. Az állam alkotmánya, mint kifej tők, annak megállapítását foglalja

magában, hogv a szuverén állami hatalom mily irányokban, miképen s mily szervek által működik, mily társadalmi elemeknek jut szerep az állam-hatalomban s minő a tényleges erő aránya ezen társadalmi elemeknek. Ennél fogva az államok alkotmányukra nézve a legkülönfélébbek lehetnek; így a monarchia lehet abszolut, korlátolt (mérsékelt), csak alkotmányos, vagy parlamentáris; a köztársaság lehet tiszta, képviseleti, referendumos, plebiscitumos, parlamentáris, prezidenciális. Tehát ugyanazon egy államformában az alkotmány a legkülönbözőbb alakulatokat mutathatja.

Az államformával ugyanis csak az jelöltetik meg, hogy ki, vagy kik a szuverén állami hatalom jogi birtokosai s mily alapíranya van a szuverén hatalomnak. Két, formájára nézve egyező állam alkotmányára nézve egymástól a legnagyobb fokban eltérő lehet. Így Anglia és Oroszország mindenketten monarchiák államformájukra, alkotmányukra nézve mégis rendkívül különböznek egymástól. Viszont pl. Anglia és az Északamerikai Egyesült Államok alkotmányuk tekintetében hasonlítanak egymáshoz, az államforma tekintetében pedig egészen különböznek.

22. §. Á 11 a m t y p u s o k. Az állam is a történeti fejlődés folyamán átalakulásnak van alávetve. Ezért az állam, állandó jelenségei mellett, az idők folyamán a legkülönbözőbb typusokat mutatja. Az államfejlődés szempontjából a legnevezetesebb typusok: a középkori állam egyfelől, a mai modern állam másfelől.

A középkori állam nem egységes állam. A közhatalom a magánhatalomra vezettetik vissza, a közjogok magánjogi elemekkel vannak vegyítve. Az állam a fejedelem magántulajdona s a hűberiség a személyes függőségi viszonyoknak egész sorozatát

teremti meg a fejedelemről kezdve (a ki a legfőbb hűbérür) az alsóbb hűbérurakig. A középkori állam rendi tagozódást mutat, mihez képest a jog sem egységes, partikuláris jogrendszerük állandó fenn. A rendek mint külön, a fejedelem által nem érintető jogokkal felruházott egészek állandók a fejedelemmel szemben. Az egyik oldalon a fejedelmi jogot, a másikon a rendi jogokat látjuk, dualizmust az államszervezetben. A törvény nem az egységes államhatalom akarata, hanem a rendek megegyezése, pactuma a fejedelemmel. A középkori állam egységes, teljes államhatalmat az egyház miatt sem fejthet ki, az egyház az államhatalmat lényegesen korlátozza. A középkori állam egész szervezetében kezdetleges, az államcéloknak teljes tudatára nem emelkedik, közigazgatása alantos fokon áll.

A modern állam az államéletnek középkorában dualizmusát nem ismeri; egységes, a közhatalmat egészben s kizárolag egyesítő magában. A modern állam az emberi összéletnek összes oldalai felett uralkodik joga által, bár ép az jellemzi, hogy hatalmának korlátokat von, de csak olyanokat, melyeket feladatainak, céljainak mérlegelése mellett maga megengedhet. A modern állam az egyest, az államtagot, sokkal messzebbmenő korlátozásoknak veti alá, mint a középkori állam, de mig korábban az állam teljesen híjával volt annak felismerésének, hogy az egyeseknek igényük van bizonyos szabadsági körre az állammal szemben, a modern állam annak teljesen tiszta tudatára emelkedett. A modern államban az egyes államtag nem áll jogtalanul, az állam hatalmának korlátlanul kiszolgáltatva, hanem megmért, meghatározott kötelességei vannak az állammal szemben, melyeken túl az államhatalom őt igénybe nem veheti. Vagyis a modern állam jogállam, melyben a jog nemcsak az egyesek

közti magánviszonyokban, hanem az egyes államtag és az állam közti viszonyokban is feltétlenül ural-kodik. A modern állam szervezete tökéletesebb, közigazgatását kiterjeszti az emberi élet összes, közsabályozást igénylő tárgyaira, hatalma ellen-állást nem tűr. de a polgárok jogait tiszteletben tartja.

IV. Az egyes államhatalmak.

A) A törvényhozó hatalom. 23. §. A törvényhozó hatalom általában. Az állam szuverén akaratával a közjót van hivatva megvalósítani. Az államhatalomnak azon működési ága, melynek feladata a törvények formájában megjelenő szuverén akaratot létrehozni, a törvényhozó hatalom. E név nem egészen fedi funkcióját, mert a törvényhozó hatalom szerve: a parlament nemcsak törvényhozással foglalkozik; de így nevez-zük, miután funkciójának túlnyomó része mégis a törvényalkotásra esik.

24. S. A képviseleti rendszer. A modern szabad államban a közjó meghatározásában, a törvényhozásban részt vesznek az egyes állam-polgárok. Erre szolgál a képviselet, midőn ugyanis a törvényhozás szerve az államtagok választásából kerül ki, azonban úgy, hogy a megválasztottak a választóktól jogilag függetlenül, csakis az állami érdeknek lekötve hatnak közre az állami akarat létrejöttében. A viszony az egyes képviselő és választói közt nem megbízási viszony (a mint erre a képviselői „megbízás“, mandatum szavak mutatni látszanak); a képviselő és választói közt a megválasztással minden jogi viszony megszűnik. A

képviselő nem választói, választókerületét, hanem az egyetemes állami érdeket van hivatva képviselni.

A modern képviselet alkotmánytörténetileg Angliában fejlődik ki s elméletileg is itt fejtik ki először annak lényegét, így különösen Burke 1774-ben választóihoz intézett híres beszédében, hangsúlyozván a kötelező utasítások megengedhetlenségét s azt, hogy a parlamentben csak az összeség érdeke s nem helyi célok vagy előítéletek uralhodhatnak.

A képviseleti rendszer a köztársasági állam-forma alapelvevel nem férvén meg, á demokrácia midőn képviseletivé válik, a képviselőket vagy utasítással köti meg, úgy, hogy a képviselő csak a választók ezen kifejezett akarata szerint szavazhat; vagy pedig a referendumhoz (Svájc) folyamodik. A referendum mellett a képviselők határozata még nem végervényes, hanem az összes választók utólag közvetlenül szavaznak a törvényhozó testület által már elfogadott határozatok felett. Ezek csak úgy válnak törvénynyé, ha az összes választók által is utólag, népszavazással helybenhagyattak. A referendum egyik alakja a veto (Svájc), midőn a képviselet által már elfogadott javaslatokat a nép utólag kellő számú aktív állampolgár szavazatával elvetheti.

A modern népképviseletet megelőző rendi képviselet nem tulajdonképpeni képviselet, mert nem az összeség javának, hanem csupán egy rend érdekeinek valósítása volt feladata. A rendi képviselet a középkor sajátja (lengyel követek, a magyar megyék követei), a követ mindenkor utasítással láttatott el és az utasítás ellen eljáró követ visszahívató volt a rendi választók által.

Az érdekképviselet sem egyezik meg a modern képviselet elveivel. Ez ugyanis az egyes társadalmi érdekköröknek juttat képviseletet és pedig

minden egyes ilyen érdekkörnek oly számban, a mily fontossága van az illető érdekkörnek az állami életben. Így a földbirtokosoknak, iparosoknak, kereskedőknek.

25. §. A szavazatjog. Az egyes állampolgár a szuverén állami akaratra a szavazatjog által foly be. A szavazatjog megadására mérvadó az egyesnek az állami ügyekben való jártassága. Miután azonban az állam saját akaratára csak tagjainak engedhet befolyást, első feltétel a szavazatjogra az állampolgárság. Másfelől miután az egyetemes jó felismerésének vannak bizonyos ismérvei, minők bizonyos kor elérése, a személyes függetlenség, az erkölcsi épség, ennél fogva ezek is a szavazatjognak általános feltételei.

A szavazatjog vagy általános szavazatjog, vagy cenzushoz kötött.

a) Az általános szavazatjognál az állami akaratra való befolyás az emberi minőséghoz kötötik. vagyis mindenki már emberi mivoltánál fogva szükségképen felruházandónak tekintetik az állami akaratra való befolyás jogával. Általános szavazatjognak neveztetik az is. midőn a szavazatjog minimális vagyoni vagy értelmi tehetségtől téteket függővé. Az általános szavazatjog elvi kiindulási pontjában helytelen, mert mindenkiben egyaránt feltételezi az államias érzést, gondolkodást, a közjó felismerésére való képességet, a mit pedig nem lehet elfogadni. Elvként a demokratikus köztársaság szokta felállítani (Franciaország, amerikai államok), bár másutt is alkotmányi alapelvvé tételettel (Belgium, Német birodalom).

Az általános szavazatjog a közvetett szavazati rendszerrel és a többes szavazati rendszerrel szokott kombináltatni. A közvetett szavazati rendszernél a választó nem közvetlenül a képviselő-

jelöltre, hanem azokra szavaz, kik a képviselőt megválasztani fogják (ezek az u. n. elektorok). A többes (kumulatív) szavazat rendszere pedig abban áll, hogy az egyesek szavazatának ereje nagyobb szellemi vagy anyagi képességük arányában nő. minden államtagnak van egy szavazata, azoknak pedig, kik bizonyos szellemi vagy vagyoni fölény birtokában vannak (vagy pedig családfők), több szavazat adatik.

A kisebbségek képviselete (aránylagos képviselet) abból indul ki, hogy a képviseletnek minden pártárnyalatot azon arányban kell feltüntetnie, a mint az az állampolgárok körében helyet foglal. Legismertebb alakja a Hare Tamás-féle rendszer. Az egész ország egyetlen választókerületet képez és először is megállapítatik azon szavazat szám (választási hányados), mely szükséges ahhoz, hogy valaki megválasztott képviselőnek tekintessék és pedig úgy, hogy az egész ország választóinak száma elosztatik a választandó képviselők számával. minden jelölt, mely ezen szavazatszámot, bárhol az országban levő választóktól, megnyerte, megválasztott képviselő. minden szavának jogában áll egyszerre bizonyos sorrendben több képviselőjelöltre szavazni (lajstrom- vagy lista-szavazás). Ha az első jelölt megkapta a szükséges szavazatszámot, a rá eső szavozatok nem vétetnek számlásba, hanem csak a másodsorban felirt jelöltre eső szavazatok. Ily módon lehetővé van téve bármily kisebbségnek a maga jelöltjét megválasztani.

b) A vagyoni cenzus a szavazatjogot bizonyos vagyon bírásához, illetve az az utáni minimális adófizetéshez köti. Az értelmi cenzusnál a szavazatjog a műveltség bizonyos fokához köttetik,

Ez igen minimálisan határoztatik meg s rendszerint az írni-olvasni tudásba helyeztetik.

Szavazatjoggal rendszerint csak a férfiak ruház-tatnak fel. A nők szavazatjogának ellene szól különösen, hogy az állami életbeni részvétük ennek tárgyilagosságát veszélyezteti; továbbá a nő hivatásánál fogva sincs rendelve a politikai életben való részvételre; végül ha a nőket szavazati joggal ruházzuk fel, ez szükségképen teljes emancipációjukra, vagyis az összes hivatásos pályáknak előttük való megnyitására vezetne, mi pedig nem társadalmi érdek. A szavazatjog gyakorlása: a szavazás nyílt vagy titkos. A nyílt szavazás inkább megfelel a szavazati jog közjellegének, mert a szavazó az összes állampolgárok egyenes kontrollja alatt áll. A titkos szavalás demokratikus elv, de elvileg csak ott lehet helyén, hol a szavazat miatt az illető üldözöttetésétől lehet tartani.

26. §. *A parlament működési ideje.* A törvényhozás nem választás alá eső tagjai (az alsó-vagy képviselőház) bizonyos időre választatnak, melynek leteltével a ház új választás által újra alakítatik. Az alsóház vagy egészében, vagy részletekben ujjattatik meg. Utóbbi esetben a képviselőknek bizonyos sorshúzás által megállapított része (harmada-negyede) időszakonkint lép ki. Ellene szól ezen rendszernek, hogy az állampolgárok közvéleménye e mellett nem lesz oly határozottan kivehető, mint ha az egész képviselőház egészében ujjattatik meg.

27. §. *Két kamara rendszer. A felsőház.* A két kamararendszernek, midőn t. i. a parlament egy választott alsó (képviselő-) házból s különböző alapokon képezett felső (főrendi) házból áll, nem az az értelme, hogy az állami akarat jobban megfontoltassék az által, hogy a javaslatok egy máso-

dik kamarában is tárgyaltatnak. A parlament feladata a nemzetben kifejezésre jutó összes irányokat feltüntetni, a nemzet akaratképződési folyamatának teljességet adni. Ezért ha a társadalom egyes elemeinek olyan súlya, jelentősége van a nemzeti életben, hogy feltehető, miszerint a nemzeti akarat kiképzéséhez külön, értékes elemmel képesek hozzájárulni, akkor ezen társadalmi elemeknek a szuverén akarat létrejöttében külön, önálló részt kell juttatni a nemzeti akarat teljessé válása, tökéletesedése szempontjából.

A felsőház szervezési módjai: 1. az arisztokrata családhoz tartozás (örökletesség), 2. a vagyon, 3. a nagyobb közhivatal, 4. a kinevezés a fejedelem részéről és végül 5. a választás. Az államfő részéről kinevezhető felsőházi tagok maximális száma megállapítatik. Mert ha a fejedelem — minisztereit tanácsára — korlátlanul nevezhet ki felsőházi tagokat a végből, hogy ott a kormány politikájának túlsúlyt szerezzen (pair-schub), a törvényhozás második ága egészen a kormány befolyása alá kerülhet.

Azokat a felsőházakat, melyek kiválólag a születési elvre vannak alapítva, förendiháznak, — azokat, melyek választási úton képeztetnek, senátusnak nevezzük.

28. §. A parlament hatásköre. A törvényhozó szerv legfőbb feladata az állami akaratot, amennyiben több hasonló esetre vonatkozik, létrehozni, vagyis a törvényalkotás. A törvény ugyanis rendszerint általános szabályt foglal magában, mely a hasonló esetek egész sorozatára kiterjed.

Különös fontossággal bírnak a törvények között az adótörvények és a költségvetés. Az adótörvények által az állam a magántulajdonból követel részt magának. Ezért a polgárok vagyoná-

nak igénybevétele csak a törvényhozás által történhetik. A költségvetés az állami élet folytatására, az állami feladatok betöltésére szükséges pénzeszközök megállapítása. A törvényhozáshoz tartozik annál fogva, mert a költségvetéstől függ tulajdonképen, hogy mennyiben fogja az állam a polgárok vagyonát saját céljaira igénybe venni; továbbá mert a költségvetés az állam egész tevékenységének megállapítását magában foglalja. A költségvetési (budget) jog által a parlament nagy befolyást nyer a vérehajtó hatalomra. A költségvetés megtagadásának joga jogilag megilleti a parlamentet, politikailag véve azonban e joggal nem élhet, mert ez az egész állami életet megakasztaná, az állam magánjogi kötelezettségének teljesítését (tiszttiselők fizetése, államadósságok kamata stb.) lehetetlenné tenné. A költségek fel használására való felhatalmazás appropriáció-nak neveztetik.

A parlament továbbá a vérehajtó hatalmat ellenőrzi. Ez nemcsak utólagosan történik, hanem parlamentáris kormányzat mellett már előzetesen is a parlament szabja meg a vérehajtó hatalom működésének irányát. A parlament különböző módon fejezheti ki azt, hogy nincs megelégedve a miniszteriummal, a kormányzat vitelével. így bizalmatlansági szavazattal, a kormány javaslatainak visszautasításával, a fejedelem előtti panasszal.

Amennyiben az államfő funkcióját nem lenne képes gyakorolni (kiskorúság, lelki betegség miatt), a parlamenthez tartozik a helyetteséről való gondoskodás.

A parlamenthez tartozik továbbá: a képviselők igazolása s a fegyelmi hatalom saját tagjai felett. A parlamenti tag csak a parlament fegyelmi hatalmának van alávetve a házban tett nyilatkozataiért (szóasszabadság), másrészt nem üldözhető

bűntényekért sem, ha csak a parlament ebbe bele nem egyezik (e két jog a mentelmi jogot képezi). A parlament tagjait kizárhata, ha a képviselői tiszttel meg nem egyező helyzetbe kerülnek (összeférhetlenség, inkompatibilitás).

Végül bíráskodási hatalmánál fogva a parlament vág alá helyezi és elítéri a kormány tagjait, a minisztereket. Ezen jognak a parlamentet kell megilletni, mert a törvényhozás szerve az által fogja megóvni fölényét a végreható hatalom felett, ha ennek tagjait, amennyiben a törvényhozás hatáskörét megsértették, eltávolíthatja és rendeleteiket érvénytelenítheti.

Kezdeményezési joga nemcsak a fejedelemnek s a parlamenti tagoknak, hanem közvetve az állampolgároknak is van a kérvényezési szabadság által. A fejedelem kezdeményezési jogát a kormánya által beterjesztett törvényjavaslatok után gyakorolja s ezen törvényjavaslatoktól a tárgyalás meg nem tagadható.

A javaslatoknak osztályonkinti, vagy bizottságokban való tárgyalása a véleményalkotást könnyíti meg. Az inditványozási jog megszorítása, a szólás-szabadság korlátozása, a szónoklatok maximális idejének meghatározása, a clôture — vagyis annak kimondása, hogy a vita bizonyos időpontban okvetlen bezáratik — erőszakos rendszabályok. — A javaslatok tárgyalása általános és részletes. Az általános tárgyalás mód arra, hogy a többség által nem helyeselt javaslatok rövidesen visszautasítsanak. A harmadszori olvasás, mely az általános és részletes tárgyalás követi, a javaslatoknak végleges megszavazására vagy az alapelveiben helyesnek talált, de részleteiben elhibázott javaslatnak elvetésére való.

A javaslatok elfogadására az egyszerű többség

elégséges. Némely alkotmány azonban fontos tár-
gyaknál (alkotmánymódosítás) u. n. kvalifikált (két-
harmad, háromnegyed) többséget kíván.

29. §. A pártok. Párt alatt értjük az állam-
polgároknak bizonyos fő állami érdekek körüli csopor-
tosulását. Csak a szabad államban vannak pártok,
hol a közhatalomra az egyes államtagoknak is be-
folyás engedtetik. A pártoknak az államélet alap-
elvereire meg kell egyezni és inkább csak a kivitel
módjára térhetnek el egymástól. A pártoknak min-
dig a hatalom megszerzése képezi célját. Frakcióvá
lesz a párt azonban, ha nem elvi alapból indul ki,
hanem személyes érdekek vezetik. Jelentősége a
pártoknak az államban abban áll, hogy általuk
történik a nemzeti akarat különböző lehetséges
irányainak előkészítése.

A legismertebb két alakja a párialakulásnak a
konzervatív és liberális párt. A konzervativizmus
lényege abban áll, hogy a közrendet tartja
szem előtt s nem az egyes mennél tágabb körű
érvényesülését. A liberálizmus megfordítva az egyes
érdekében hajlandó a változtatásra, mihelyt azt
ezen érdek követeli. A konzervatív párt reakcioná-
riussá, a liberális párt pedig radikálizmussá lesz,
ha elfajul.

B) A végrehajtó hatalom. 30. § A vég-
rehajtó hatalom és ennek szervezete.
A végrehajtó hatalom a törvényileg kijelentett ál-
lami akarat és a törvényekben körül nem írt állam-
céloknak valósításával foglalkozik. Az állami fel-
adatok betöltése, a végrehajtás bizonyos, külön e
célra rendelt szervezetet kíván. Azok a közegek és
azok az eszközök, melyek által a szuverén állami
akarat valósul, összeségükben képezik a végrehajtó
hatalmat.

A végrehajtó hatalom alá van rendelve a tör-

vényhozó hatalomnak. Utóbbi a végrehajtó közegek működését ellenőrzi. A végrehajtás közegei különböző hatalommal láttatnak el. Vannak oly közegek, kik a tényleges végrehajtással biztatnak meg, ezek az alsó hatóságok. Vannak továbbá oly végrehajtó közegek, akiknek feladata nem a tényleges végrehajtás, hanem annak megindítása, vezetése, ellenőrzése. A végrehajtás ezen orgánumait nevezzük kormánynak.

A kormány (ministerium) ténylegesé nem szorítkozik csak a törvény végrehajtására. Nevezetesen bár rendeleti joggal, melynél fogva szükség esetén az állami akaratot (törvényt) kiegészítheti, helyettesítheti, sőt fel is függesztheti. Hozzáartozik továbbá a közegek kinevezése, a pénzeszközök és a karhatalom feletti rendelkezés is.

31. §. A kormány rendeleti joga. A kormányrendeletek végrehajtási rendeletek, vagy törvénypotló rendeletek, vagy törvényelfüggesszű rendeletek lehetnek. A végrehajtási rendeletek nem önálló rendeletek, a törvénypotló és törvényelfüggesszű rendeletek önálló rendeletek.

A végrehajtási rendelet a törvény végrehajtásának közelebbi módozatait jelöli meg hely, idő stb. tekintetében; olykor csak a törvény életbelépéssének idejét szabja meg.

A törvénypotló rendelet a végrehajtó hatalom önálló akarata oly esetre, midőn törvény nincsen és mégis cselekedni kell. Olykor maga a törvényhozás felhatalmazza a végrehajtó hatalmat, hogy potló rendeleteket kibocsasson, vagyis arra, hogy egy tárgyat, mely törvényhozásilag volna szabályozandó, ideiglenesen rendeletileg szabályozzon. Az állam szervezetére, a polgárok alapjogaira vonatkozó szabályok törvénypotló

rendelettel meg nem állapíthatók, ezek tekintetben csak a törvényhozás intézkedhet.

A törvény felfüggesztő rendelet (szükségrendelet — Notverordnung) általa törvény végrehajtása felfüggesztik az esetben, ha előre nem látott, rendkívüli körülményeknél fogva a végrehajtásból az államra vagy az egyesekre helyrehozhatlan kár állana elő. (Szükség törvényt bont). A törvényfelfüggesztő rendeleteknek különböző korlátai lehetnek. Semmi esetre se képezhetik tárgyat: a parlamentre vonatkozólag fenálló alkotmányszabványok, mert a fejedelem és a végrehajtóhatalom a törvényhozási szerv funkcióját csak szükségből veszi át, magát a törvényhozó szervnek működését lehetetlenné nem tehetik. A törvényfelfüggesztő rendeletek a parlamentnek, ha együtt van, azonnal, — ha együtt nincs, haladéktalan egybegyülése után azonnal bemutatandók. A parlament a törvényfelfüggesztő rendeleteket vagy jóváhagyja, vagy a jóváhagyást megtagadja. Utóbbi esetben azok érvényüket vesztik s a miniszterium felelősségre vonása következik be.

32. §. Az alsó hatóságok, a bíróság. Az alsó végrehajtási hatóságok közigazgatási és bírói hatóságok. A közigazgatási hatóságok feladata a törvény rendelete értelmébeni cselekvés bizonyos államcél elérésére. A bírói hatóságok feladata a törvényben foglalt általános jogszabályokhoz képest annak megbírálása, hogy az előttük fekvő konkréttény a törvénynek megfelel e. A fejlettenebb államban a közigazgatás és bíráskodás nincs egymástól szervezetileg elválasztva. A modern állam a két funkciót külön szervekre bízza. A magánosok ügyeiben bíráskodást elvileg lehetséges ama hatóságokra is bízni, melyek a közigazgatást eszközük és fő csak az, hogy az államfőnek és a minisztereknek bíráskodása (kabinet-justicia) kizá-

rassék, miután ez önkényre vezetne. Mindazáltal szükséges, hogy a közigazgatás és a magánosok ügyeiben való bíráskodás egymástól elválasztassanak, azok egész különböző természetű funkciók lévén, melyek különböző ismereteket, jártasságot kívánnak. Még inkább szükséges a közigazgatásnak és bíráskodásnak külön közegekre bízása abban az esetben, midőn a közigazgatás tényeiről van szó, (közigazgatási bíráskodás), miután saját tényei felett a közigazgatás elfogulatlanul nem bíráskodhatna.

A bíróságok függetlensége abban áll, hogy a bíróság a jogalkalmazásban, az ítélezésben se a törvényhozó hatalom, se a végrehajtó hatalom befolyásának nincs alávetve.

33. §. Ai önkormányzat. A végrehajtást nemcsak arra rendelt, hivatalnoki elemek eszközük, hanem a helyi végrehajtásban maguk az állampolgárok is résztvesznek helyi kapcsolataikban, nem élethivatás kép, hanem a köz iránti odaadásból. A végrehajtás ezen szervezete az önkormányzat.

Az önkormányzati végrehajtás is államigazgatás s nem csupán helyi ügyek intézése. így fogják fel az önkormányzatot Angliában és ilyen az önkormányzatnak régi (1848. előtti) magyar felfogása is. Újabban azonban az önkormányzat nálunk is a helyi ügyek intézésére szoríttatik, miben a német és osztrák felfogás követői lettünk.

Az önkormányzat politikai jelentősége abban áll, hogy a törvények minden nap alkalmazásában való részvétel oly közszellemet teremt a polgárokon, mely a kormányhatalom esetleg alkotmányellenes törekvéseinek ellenállni képes. A közszabadságot a törvényhozásbani részvétel mellett a végrehajtásban! részvétel biztosítja.

34. §. A végrehajtó hatalom felelősége. Alkotmánytörténetileg a fejedelem tanácsosainak felelőssége mint a fejedelmi önkény kizárást szolgáló eszköz tűnik fel. Miután ugyanis a fejedelem saját személyében feleletre nem vonható, legalább tanácsadót kívánták felelősségre vonni. Ily törekvések nyomai találhatók fel már a XIII. század folyamán Angliában, Arragoniában és Castiliában, nálunk III. Endre 1298. évi decretumának 23. cikkekében, mely utóbbi kimondja, hogy a királynak a királyi tanács meghallgatása nélkül tett intékedései érvénytelenek és az országgyűlés a rossz tanácsadókat hivatalukból eltávolíthatja. Elvileg azonban a végrehajtó hatalom, miniszterium, felelősségenek alapja nem az, hogy miután a fejedelem felelősségre nem vonható (mint az angol alkotmányos elv mondja: „a király nem tehet rosszat“), tehát tanácsosait: a misztereket kell felelősségre vonni, hogy a fejedelmi önkénynek eleje vé tessék. Alapját a miniszteri felelősség elvileg abban találja, hogy miután a kormány feltétlen engedelmességgel se a fejedelemnek, se a parlamentnek nem tartozik (mert a lemondás által ez alul szabadulhat), tehát önálló hatalom, ebből folyólag működéséért felelnie is kell.

A jogi felelősség célja a végrehajtó hatalmat saját hatáskörében való megmaradásra kényteleni. Vagyis hogy a végrehajtó hatalom se a fejedelemnek, se a parlamentnek hatáskörébe át ne lépjön, ezek jogkörét ne bitorolja. Lényegileg jogilag akkor lesz felelőssé a miniszterium, ha alkotmányosítést követ el, illetve kormányzati kötelességeit nem teljesíti (nem ad ki rendeletet, nem rendelkezik a karhatalommal stb. bár ezt tennie kellene).

A polikai felelősség arra vonatkozik, hogy a miniszterium ne csak hatáskörében maradjon, hanem

hogy a végrehajtó hatalom egész működését, politikáját a parlamentével ugyanazon szellem hassa át. A politikai felelősség magával hozza, hogy a végrehajtás nemcsak általában a törvényeknek megfelelő lesz, hanem a minisztérium olyan törvényeket fog a parlamenttel hozatni, oly politikát fog követni, a minőt a parlament és a fejedelem kívánnak. A politikai felelősségnél fogva a miniszterek nem azért felelősek, hogy a törvényt, hanem hogy a parlamenti többséget meg ne sértsék. (Gneist).

A miniszterek vád alá helyezését a jogi felelősségnél a parlament (az alsóház) mondja ki s a bíráskodás is a parlamentre, annak felsőházára bízatik. Némely államban a bíráskodás az állami bíróság feladata. Az ítélet nemcsak a hivatalból való eltávolításra, hanem büntetésre is vonatkozik a büntető törvény rendelkezései szerint.

A politikai felelősség kérdésében kizárolag a parlament ítélt. Itt tudniillik arról van szó, hogy a minisztérium a parlamenttel összhangban maradt-e vagy sem s ennek megitélője csakis maga a parlament lehet. A politikai felelősségnél a büntetés abban áll, hogy a parlament megvonja bizalmát a miniszertől, megbuktatja.

A miniszterek mint fő közigazgató hatóságok is felelősek. Ez a közhivatali felelősség, mely a minisztereket mint a közhatóságok fejét érinti, amennyiben egyes intézkedéseikkel jogot sértenek. A közhivatali felelősség kérdésében a rendes vagy külön közigazgatási bíróság ítélt és ítélete arra irányul, hogy az egyes konkrét intézkedés, melyet a miniszter, mint főhatóság hibásan (tehát nem egyenesen jogosítő szándékból) tett, meg lesz változtatva s helyette a törvény rendeletének megfelelő helyes intézkedés tételek.

C) Az államfői hatalom. 35. §. Az államfői szerv. Az állami élet egységének biztosítása, fenntartása céljára nélkülözhetlen a törvényhozás szervén és a végrehajtás szervén kívül még egy olyan szerv, mely az akaratot és cselekvést harmonikusan egybefoglalni, esetleges ellen téteket kiegyenlíteni, s mindenkorral irányozni bírja. E szerv csak egy természetes személy lehet. Ez az államfői szerv, monarchiában a fejedelem, köztársaságban a választott államfő: a köztársasági elnök.

Monarchiában a fejedelmi szerv alakulása mindenkorra meg van határozva a trónörökösök rendje által. így a monarchiában állandóan megvan az egység és irányzás főszerve a maga felsőbb, kiváltságos állásával, nagy vagyonával, mely öt messze a társadalom fölé emeli. Az örökösök rendszerint az elsőszülettség rendjét követi — első szülöttiségi örökösödési rend (*successio primogeniture*) — mely szerint mindenkor az elsőszületett fiú lép trónra. Az örökösök rendszerint ági örökösödés (*successio linealis*) vagyis az előd után annak lemenői következnek (az elhunyt után fia, unokája stb.) s csak ha ezek kihaltak, következik az előd testvére (vagy nagybátyja). Az ági örökösödési rend ismét háromféle: a) tiszániiági (*succesio agnatica*), midőn a nők egyáltalán figyelembe nem jönnek, b) vérrokonsági (*successio cognatica*), hol a nők is tekintetbe jönnek, ügy, hogy az egyes ágakon belül a férfiak megelőzik ugyan a nőket, de az első ágbeli nők megelőzik a második ág férfiait, a második ág női szintén a harmadik ág férfiait, végül c) vegyes (*mixta*) ági örökösödés, midőn mindenkorral, míg a főágban férfi van, nő nem örökölhet; de ha férfi nincs, következik azon főágban a nő és csak ha egy főágban nincs se férfi, se nő, akkor megy át

az örökösödés a következő főágra. Több monarchikus alkotmány e mellett csak az egyenjogú házaságból származóknak ad örökösödési jogot. Egyenjogú házasság az, mely uralkodó (souverén) házak vagy volt fejedelmi házak tagjaival kötötték.

Monarchiában az államfő felelőtlen. A fejedelem minden nemű uralkodói tényeiért minisztereit tartoznak felelősséggel, kik ezt a fejedelmi rendeletek ellenjegyzése által elvállalják. Miután pedig alkotmányos államban kell, hogy minden rendeletét valaki felelős legyen, alapelve, hogy a fejedelem minden államhatalmi lényeiben csak minisztereinek közbenjöttével járhat el s minden rendelete csak úgy érvényes, ha azt felelős minister ellenjegyzi. A fejedelem jogi felelőtlensége államhatalmi ténykedéseiért abban bírja alapját, hogy a szuverén akarat legfőbb, döntő mozzanatainak létrehozója és szuverén funkciójában az osztatlan államként jár el. Miután pedig a fejedelem közjogi és magánszemélye el nem választható, magántényeiért is felelőtlenné tétetik. Utóbbi azonban csak államhatalmi tényeiért való felőtlenségének következménye.

Köztársaságban az államfő (elnök) a törvényhozó testület tagjai által határozott időre választatik. A köztársaságban az elnöknek államföi funkcíókkal való felruházása nem természetes fejlemény, mert ő tulajdonképen csak a végrehajtóhatalomnak feje. Mégis államföi teendőkkel, hatáskörrel ruháztatik fel, vétójoggal, a parlament feloszlatása jogával, a külügyi képviselet jogával bir. a mik már fejedelmi funkciók. Ez által a törvényhozó hatalom fölé emelkedik, holott annak felelős és általa vád alá is helyezhető és elítélhető.

36. §. Az államfő jogai. A törvényhozással szemben az államfőnek (fejedelem, elnök) következő jogai vannak: A parlamentet összehívja, továbbá

elnapolhatja és feloszlatja. A parlament ugyan magától is összegyűlhetne bizonyos időpontban: de az államfő erre sokkal alkalmasabb, mert csak ő láthatja, mikor kell működésbe hozni a törvényhozást, valamint mikor forognak fenn oly viszonyok, hogy sikeresen egyelőre nem folytatható a törvényhozás működése vagy egyelőre az végleg abba-hagyandó. Az elnapolással a parlament csak időleg függeszti fel működését, a feloszlatás által azonban működése egyelőre (az új parlament összehívásáig) teljesen abbamarad, a képviselők újra választatnak.

A feloszlatás különösen akkor fordul elő, midőn a fejedelem úgy látja, hogy a választott törvényhozó szerv: a parlament ellentétben áll az állampolgárok többségének véleményével. Ez esetben csak a parlament feloszlatásához, új választások elrendeléséhez lehet folyamodni. Az új választásoknak az a célja, hogy az állampolgároknak módjában álljon nyilatkozni arra nézve, hogy milyen irányt vegyen az akarati szerv: a parlament működése.

Köztársaságokban a feloszlatás csak bizonyos korlátozással engedik meg a választott államfőnek: az elnöknek. — A fejedelem gyakorolja a törvénykezdeményezést a minisztérium útján. A kezdeményezés azonban az egyes parlamenti tagokat is megillet. A fejedelem joga a törvényszentséssel értes, mely által ő a parlament határozatát hozzájárulása által az állami akarat színvonalára emeli.

Csak a szentesítés által lesz teljessé azon állami akaratkiképzési folyamat, mely tulajdonképen magukból az állampolgárokból indul ki (a választás utján), konkrét alakot ölt a parlamentben a tanácskozás és megálapodás útján és végül a fejedelem az így létrejött határozatot állami határozatnak ismervén el, azt törvényerőre emeli. A szentesítés csak a monarchát illeti meg, a köztár-

sasági elnök csak veto-joggal bír. A szentesítés nélkülözhetlen eleme a törvény létrejö vételének, önállóan járul az elfogadott törvényjavaslathoz s ez által lesz az törvény. A veto ellenben nem nélkülözhetlen eleme a törvény létrejöttének, mert ha azt a kitűzött határidő alatt a köztársasági elnök nem gyakorolja, a parlament határozatából törvény lesz. Továbbá a köztársasági elnöknek csak szuszpenzív veto adatik, vagyis ő csak felfüggesztheti a parlament határozatának törvény erejére való emelkedését, újabb tárgyalást kívánva a kamarák részéről. Ha azonban a kamarák bizonyos nagyobb (kétharmad) szótöbbséggel újból ugyanazon határozatot hozzák, akkor az elnök vétójogát többé nem érvényesítheti, a határozatból törvény lesz.

A fejedelem nemcsak a törvényhozást, hanem a végrehajtást is irányítja, a végrehajtó hatalom kezelőit kinevezi s működésük főirányait jóváhagyja. A fejedelem a miniszterium összes főbb rendelkezéseihez hozzájárul, a végrehajtó hatalom alá van rendelve a fejedelemnek. De a miniszterek még sem tartoznak feltétlen engedelmességgel a fejedelemnek, mert ha ez tőlük törvénytelent kívánna, jogukban áll bármikor lemondani.

A monarchia államfeje végrehajtó hatalmi ténykedéseiben nem egyszerűen a nemzet szolgája, mint a hogy ezt a francia alkotmányos monarchiái elmélet felfogta, felállítván a tulajdonképen republikánus tételeit: „A nemzet akar, a fejedelem azt végrehajtja“ (La nation veul, le roi fait). A Thiers-féle téTEL, hogy „a király uralkodik, de nem kormányoz“ (le roi régne, mais ii ne gouverne pas) se jelenti a valódi monarchiát, mert az államélet legfőbb irányítása, a kormányzás is megilleti a fejedeelmet. Magát a közigazgatást vagyis az államcélok

közvetlen helyi megvalósítását azonban a fejedelem alárendelt hatóságai végezik.

A fejedelem bir a törvény felfüggesztés jogával, mely jogát szintén a minisztérium javaslatára és ellenjegysége mellett gyakorolja. Mily terjedelemben illeti meg e jog, az egyes alkotmányok különbözőleg határozzák meg. Meg kell illetni e jognak a fejedelmet, mert ő tudja objektíve megítélni, miután az állam egész életét áttekinti, hogy csak ugyan vannak-e oly körülmények, melyek a törvényfelfüggesztést indokolják. Az egyes esetben való törvényfelfüggesztés a kegyelmezési jogot foglalja magában.

Az állam külügyeinek, nemzetközi politikájának intézése is az államföre tartozik. A külügyi viszonyokban az államot az államfő képviseli. A monarchia fejedelme bir ezenkívül a nemzetközi szerződések kötésének, a hadüzenés és békekötésnek jogával; a köztársasági államfő e jogokkal nem rendelkezik, ez a törvényhozás szervét illeti.

V. A kormányzat.

37. §. A kormányzati r e n d s z e r e k. Kormányzás alatt értjük a három fő állami szervnek az államcélok elérésére való összműködését. Az alkotmány az állami főszerveket nyugvó állapotban, a kormányzás ellenben működő állapotban mutatja. Hogy kormány alatt közönséges értelemben a végrehajtó hatalmat (minisztériumot) szokták érni, ni ez onnan van, mert a cselekvéssel kapcsolatos ha alommal tényleg a végrehajtás szerve rendelkezik. — Tulajdonképen azonban a kormány fogalmát nem lehet csak a cselekvés szervére korlátozni, hanem, az államnak minden szervei, melyek által életét irányozza, a kormány fogalma alá tartoznak.

Vagyis fejedelem, parlament, minisztérium minden együttvéve alkotják az állam kormányát, végzik annak kormányzását.

A három állami főszerv egymáshoz különböző viszonyban lehet. Ez által állandó elő a kormányzat különböző rendszerei, a szerint t. i., hogy melyik állami főszervnél a három közül van a túlsúly a többi kettő felett. Személyes kormányzati rendszer akkor áll elő, ha a túlsúly az állami szervek közt a fejedelemnél van. Kabinetkormányzás, ha a túlsúly a minisztériumnál (kabinetnél) van. Alkotmányos kormányzat, ha a fejedelem, parlament és kabinet ereje, súlya egyforma. A parlamenti kormányzásnál a főszerepet az államban a parlament viszi, végül a prezidenciális kormányzatnál az elnöknél van a túlsúly a parlament és minisztérium fölött.

38. §. A parlamenti kormányrendszer. Ha az állami főorganumok közt a túlsúly a parlamentnél van a fejedelemmel és a végrehajtó hatalommal szemben, akkor előáll a parlamenti kormányrendszer. Parlamenti kormányrendszernél a fejedelem és végrehajtó hatalom (minisztérium) egyformán a parlament irányához, akaratához vannak kötve. A fejedelem azért, mert csak olyanokat nevezhet ki miniszterekké, kiket a parlament támagat, vagyis csak a parlamenti többségből szemelheti ki a minisztereket. A végrehajtó hatalom kezelői, a miniszterek pedig annyiban vannak kötve a parlamenthez, mert állásukat csak addig tarthatják meg, a mig kormányzatuk szelleme a parlamentével megegyezik s bírják a parlament bizalmát. A parlamenti kormányrendszer az államtagoknak az államhatalomra a lehető legnagyobb befolyást engedi meg, az állam kormányzata tulajdonképen oly irányban folytattatván, a mint azt maguk az állam-

polgárok a választások alkalmával meg-megújuló szavazataikkal helyesnek találják.

A parlamenti kormányzat fentiek szerint párt-kormányzat, vagyis a parlamentben mindenkor többséggel bíró pártnak kormányzata. Legfőbb veszélyei ép ebben rejlenek. Közel van ugyanis lehetősége annak, hogy a pártszellem, párturalom, pártszempontok szerinti eljárás az államigazgatásnak ama tereire is átvitetik, hol az államéletet a jog szabályozza. Helyes működésének feltétele tehát, hogy legyen örökös államfő, ki felette áll a parlamenti pártok versengéseinek, melyek mindenre törekszenek, hogy az uralmat magukhoz ragadják. További feltételek a bírói függetlenségnek s a közigazgatás jogszervűségének biztosítása (közigazgatási bíráskodás), melyek hivatva vannak annak megakadályozására, hogy a párturalom az államéletben illetéktelen terrénumokon érvényesülhessen.

VI. Az állam és egyház viszonya.

39. Az állam és egyház közti viszony rendszerei. E viszony rendezésére lényegileg kétféle rendszer áll egymással szemben. Az amerikai rendszer szerint („Szabad egyház a szabad államban“ rendszere) az állam és az egyház egymástól mereven szétválasztatnak, az egyházai mint pusztán vallási társulatok a magán-jog keretébe utaltatnak, az államtól támogatásban nem részesülnek, viszont csak annyiban állanak az állam befolyása alatt, amennyiben az állam felettük főfelügyeleti jogot gyakorol. Az államnak és egyháznak ezen szétválasztását azzal indokolták, hogy, ha az állam csak bizonyos vallásos társulatokat, egyházakat ismer el, másokat pedig nem, elkerül-

hetlen, hogy az egyházak jogi állása tekintetében egyenlőtlenség foglaljon helyet az egyházak közt. Ennek pedig visszahatása lesz úgy a vallásgyakorlati szabadságra (külső vallásszabadságra), mint a lelki ismereti szabadságra (belő vallásszabadságra). Felhozatott továbbá, hogy ha ilyenformán az egyház és állam egymástól teljesen elválasztatnak, akkor elérhető lesz az, hogy semmiféle súrlódás se foglal helyet a két hatalom között. Az államnak és egyháznak ilyen teljes elválasztása azonban igen nehezen vihető keresztül, mert az állam a külső világi dolgokat se rendezheti úgy, hogy bizonyos vallási alapelvekből ki ne induljon. Az állam mindenig valamely vallási irányelvet fogadván el, cselekvényei vallási motívumból is indulván ki, nem lehet a külülvilági és belő vallási életet úgy szétválasztani, hogy az államnak a vallás teljesen indifferens legyen.

Az európai rendszer mellett az állam és egyház hatásköre szétválasztatik, de az állam törödik az egyházak fentartásával. E rendszer alfajai: a felekezeti állam és a felekezeten kívüli állam. A felekezeti államrendszernél az állam egy uralkodó vallást ismer el s az államban levő felekezeteket csak türi (innen tűrt vallások), amennyiben azok nem jönnek ellenkezésbe az uralkodó vallás érdekeivel. A felekezeten kívüli állam a felekezetek felett áll, de azért a felekezetek érdekeivel törödik s ezen érdekekkel, a felekezi jogegyenlőség alapján, egymással összhangba hozni igyekszik.

40. §. Az államnak az egyházakkal szembeni jogai. Az államnak az egyházakkal szemben szuverenitásából kifolyó felügyeleti jogai egyházi felségjogoknak (*jura circa sacra*) neveztetnek. Ezek a következők: a) Az állami legfőbb felügyeleti és ellenőrzési jog (jus su-

premae inspectionis), melynél fogva az államhatalom az egyházak minden lényeiről tudomást szerez, hogy az állami érdekeket szükség szerint megóvhassa, b) Az előleges védekezés joga (jus caverdi); ennél fogva az állam az egyháztól származható sérelmek ellenében előlegesen is védekezhetik (pl. a szerzetes rendek megtelkedésének szabályozása). c) A tetszvényjog (jus piaci), melynél fogva a katholikus egyházi rendeletek (a római curiától származók) csak előzetes állami engedély mellett tehetők közhírré, d) Az állam az egyházi hatalom visszaélései ellen az egyesektől panaszokat fogadhat el és azok orvoslására közrehathat (recursus ab abusu). e) Az állam az egyházat védelmezi (egyhárvédelmi jog, jus advocationis). Nevezetesen biztosítja az istentisztelettartás háboritlanságát, bántalmazásai ellen jogvédelmet nyújt, örködik a felett, hogy az egyházak egymás ellen téritgelési fondorlatokat ki ne fejthessenek; lehetővé teszi, hogy az egyházak jogaiat az állami jogvédelem igénybevételével érhényesít hessék. Továbbá az állam az egyházakat (templomi, iskolai, lelkészeti jövedelmi célokra) anyagilag is támogatja, amennyiben az egyház anyagi erői nem elégsgesek. Az állam az egyházi ünnepekre polgári jogintézményeiben is tekintettel van, oktatási ügyekben az egyházat meghallgatja.

VII. Az államkapcsolatok.

41. §. Az államkapcsolatok fogalma és fajai. Az államok egymással különböző módon léphetnek oly viszonyba, mely szuverén hatalmukra kisebb-nagyobb mértékben befoly. Így állanak elő az államkapcsolatok, mint két vagy több államnak bizonyos államcélok elérésére állandó

jellegű összeköttetései. Az államkapcsolatok főfajai; az államszövetség, a szövetséges állam és az uniók.

1. Az államszövetség. Ha az államok közt nemcsak a közösen megoldandó államfeladatok vannak megállapítva, hanem ezen közös célra külön szervezet is teremtetik vagy legalább meg van állapítva az egyes államok szerveinek működési módja a szövetségi célra irányulólag, akkor az államszövetség áll elő. Az államszövetségi viszony akár alakítatták ilyen külön szerv a szövetség céljaira, akár nem (vagyis csak a szövetségi célra való közreműködés módja van előzetesen megállapítva), annyiban korlátozza a szövetségebe lépett államok szuverén hatalmát, amennyiben az egyik szövetségebe lépett állam szuverén elhatározását s ennek végrehajtását mindig a másik államra való tekintettel kell, hogy intézze.

A szövetség által új állam nem áll elő, a szövetségnak az azt képező egyes államoktól független, külön léte nincs, csak az egyes államoknak, vagyis az államszövetség az államok közt csak szerződési viszony és nem államjogi viszony. Más államokkal szemben lehet, hogy az államszövetségen levő államok egy nemzetközi jogalanyt képeznek, de az az államoknak egymáshoz! viszonyát nem alterálja. Az államszövetségnak nincs külön területe, nincsenek polgárai, nincs külön államhatalma, mindenek csak az egyes államoknál vannak meg. Az államszövetségnak maguk az egyes államok vannak alávetve, de nem azok polgárai. A polgárok csak a saját államuk hatalmának vannak alávetve és nem a szövetségnak. Ilyen államszövetség volt a svájci szövetség 1848-ig és az 1815-ki német Bund.

2. A szövetséges állam. A szövetséges államban az egyes, szövetségebe lépett államok a szövetségi célokra irányulólag egy új államot alkot-

nak, ennek részei lesznek, szuverénitásukról a szövetségi feladatokra nézve lemondanak s azt az új állam, mely alakul, gyakorolja a szövetségbe lépett államok területén. Szövetséges állam tehát az az államalakulat, midőn a szövetség a maga körében a szövetséges államoktól független hatalommal és ennek megfelelő szervezettel van felruházva s akaratát saját szerveivel egyenesen keresztlívíheti alatvalóival szemben. A szövetségnak (ép ügy, mint az egyes államoknak) van saját területe, polgárai és teljes államhatalmi szervezete. Ilyen államkapcsolatban tehát úgy az összállam (a szövetség), mint a tagállamok mint valóságos államok vannak szervezve. Ilyen államkapcsolat az új német birodalom (1871.), ahol a szövetségi célokra (külügyre, hadügyre, igazságügyre, pénzrendszerre stb.) a szerverenitást gyakorolja a birodalom, míg azon ügyekre nézve, melyek a birodalom hatáskörébe nem utaltattak, a szuverenitást gyakorolják az egyes államok saját területükön. A szövetséges államot első sorban az északamerikai egyesült államok valósították meg az unió 1787-ki alkotmányában, mely a svájci szövetség 1848-ki alkotmányában utánzásra talált.

3. Az uniók. Ezek csak monarchikus államok közt foglalhatnak helyet és lényegük szerint vagy az államszövetség, vagy a szövetséges állam alá foglalhatók. Az unió ugyanis általában az államok kapcsolatát jelenti az által, hogy fejedelmük ugyanazon egy fizikai személy. Ha ugyanazon egy személyre száll két államban a fejedelmi hatalom, azonban az államok szuverénitása egygyé nem válik, hanem legfeljebb korlátoltatik szerződési kötelezettségek s az államhatalmi tevékenység gyakorlását a szövetségre való tekintettel módosító intézmények által (ilyenek pl. a delegációk és a közös

miniszterek Ausztria és Magyarország szövetségében) akkor personalunióról szólunk.

A personal-unio különböző módon támadhat. Előállhat esetlegesen, amennyiben két különböző állam trónöröklési rendje véletlenül ugyanazon személyt hívja trónra mindkét államban. Ez esetben a kapcsolat ismét fe'bomlik, ha később a trónörökösödési rend szerint különböző személyekre száll a trón a két államban. Ilyen volt V. Károly alatt a német birodalom és Spanyolország, Ágost alatt Lengyel- és Szászország, IV. György alatt Anglia és Hannover personál-uniója. — De beállhat a personál-unio szándékosan is két monarchikus állam közt, ha két államban a korona állandóan ugyanazon dynastiát illeti egyforma örökösdési rend mellett. Ily personálunio következeit be Magyarország és az ausztrai örökösi tartományok közt a pragmatica sanctionál fogva; ilyen Svédország és Norvégia viszonya 1814-től. Ha a personálunio szándékolt két monarchikus állam közt, ez az uralkodó fizikai személyi közösségen túlmenő kapcsolatot létesít, mert legalább is a külügyi célnak közössége jár vele, ki lévén zárva, hogy ugyanaz a fejedelmi személy két államra nézve ellentétes külpolitikát folytasson.

Van tiszta és intézményes personálunio. Az elsönél a fejedelmi szerv személyi közössége mellett csak kötelezettségeik vannak egymással szemben az uniált államoknak. Az utóbbinál a fejedelmi szerv személyi közösségen túl még szerződési alapon nyugvó intézmények is vannak a két állam között. Ezzel szemben reál-unió akkor van jelen, midőn két állam közt nemcsak a fejedelem fizikai személye közös, hanem bizonyos tárgyakra, feladatokra nézve az illető államok szuveréinitása külön-külön megszűnt, egybeolvadt. A reál-unióban tehát

már nemcsak a szuverénitás korlátozása van jelen, hanem annak egyesülése; az egyes államok a közöseknek elismert célokra, feladatokra külön szuverénitásukat feladják. A reál-unió-nak azonban van egy más, régebbi értelme is. E szerint reálunió az, midőn két állam közt nemcsak a fejedelem fizikai személye közös, hanem bizonyos államfeladatok az államhatalom működésének bizonyos tárgyai (rés) is közösek. Ebben az utóbbi értelemben lehet Ausztria és Magyarország viszonyát is reáluniónak nevezni; különben az intézményes personálunio.

Az inkorporativus unió akkor áll elő, midőn az egyik állam teljesen beleolvad a másikba, így Horvátország és Magyarország továbbá Erdély Magyarországgal, hasonlóképen Skócia és Irland Angliával (1800) ily inkorporált unió viszonyában vannak.

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	3
I. Az állam.....	4
II. A szuveréinitás.....	17
III. Az állam formája ésalkotmánya	22
IV. Az egyes államhatalmok.....	31
A) A törvényhozó hatalom.....	31
B) A végrehajtó hatalom.....	39
C) Az államfői hatalom	45
V. A kormányzás.....	49
VI. Az állam és egyház viszonya	51
VII.Az államkapcsolatok	53